

P. Claeys

DE ADVOKAAT OF DE DUIVEL? HET PROCES-MINDSZENTY IN DE VLAAMSE DAGBLADPERS (1948-1949)

INLEIDING

Op 8 februari 1949 werd kardinaal Jozsef Mindszenty, aartsbisschop van Veszprem en primate van Hongarije, tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. De kardinaal werd beschuldigd van royalistische samenzwering tegen de Hongaarse Republiek, van spionage voor een Westerse mogendheid en van deviezenzwendel. De eigenlijke reden van Mindszenty's proces - een showproces dat gebouwd was op afgedwongen bekentenissen en vervalste bewijsstukken - zat hem echter in het antagonisme dat bestond tussen de kommunistische regering van Rakosi enerzijds en de Hongaarse katholieke Kerk anderzijds. De rooms-katholieke Kerk - goed voor 63% van de Hongaarse bevolking - vormde voor de kommunisten een geduchte tegenstander. Afgezien van de ideologische tegenstellingen tussen katholieken en kommunisten, was de breuklijn tweevoudig: de katholieke Kerk verzette zich - als voornaamste grootgrondbezitter - tegen de agrarische hervormingen die de kommunisten doorvoerden; bovendien bestreed ze - als belangrijkste onderwijsinstantie - de nationalisatie van de scholen. De tegenstelling werd verder aangescherpt door de onverzettelijkheid van Jozsef Mindszenty, die de Hongaarse katholieken sinds 1945 leidde. Rakosi zou de weerstand van de Kerk weten te breken dank zij zijn legendarische «salamitaktiek»: na de katholieken eerst hun gronden en hun rijkdom te hebben ontnomen, zou Rakosi hun leiders één voor één uitschakelen, om daarna de aldus onthoofde Kerk aan zich te binden. M.a.w. Mindszenty's lot was bezegeld¹.

1 Voor meer informatie omtrent het proces zelf en de politieke kontekst waarbinnen het zich afspeelde, zie: H. BOELE, *Aan de leiband van Rusland*, Goes, 1984, p. 66-66; M. MOLNAR, *De Béla Kun à János Kádár. Soixante-dix ans de Communisme hongrois*, Parijs, 1987, p. 152-173; C. GATT, *Hungary and the Soviet Bloc*, Durham, 1986, p. 14-123; J. MINDSZENTY, *Mémoires. Des prisons d'Hitler et de Staline... à l'exil*, Parijs, 1974, p. 15-278; P. CHENAUX, *Une Europe vaticane ? Entre le Plan Marshall et les Traités de Rome*, Brussel, 1990, p. 207-214.

Met het Mindszenty-proces bereikte de Koude Oorlog een nieuw «hoogtepunt». De spanningen die het proces teweegbracht, verschilden echter van deze waarmee de Praagse coup of de Berlijnse crisis, een jaar eerder, gepaard gingen. Waar de kommunistische machtsgreep in Tsjechoslovakije en de blokkade van Berlijn voor enorme politieke spanningen zorgden tussen de respectieve Westerse regeringen en Moskou, speelde de crisis rond Mindszenty zich in de eerste plaats af op het niveau van de civiele maatschappij: protest tegen het proces ging in het Westen vooral uit van al dan niet religieuze organisaties en groeperingen; evenzo werden in het Oosten de pleidooien voor het proces zowat uitsluitend door «partikuliere» organisaties gehouden. Het regime in Moskou nam bijna nooit expliciet stelling in de affaire Mindszenty, terwijl de protestnota's van de Westerse regeringen geen eersterangsrol speelden. Achter de schermen bleef de politieke faktor weliswaar actief, maar globaal genomen affekteerde de zaak Mindszenty eerder het werkelijke dan wel het wettelijke land.

Een persstudie met betrekking tot de arrestatie, het proces en de daaropvolgende veroordeling van de Hongaarse kardinaal leek ons dan ook verantwoord. Kranten - we beperkten ons tot de geschreven pers - bevinden zich zowat in de schemerzone tussen werkelijk en wettelijk land. Veel meer dan tegenwoordig het geval is, waren dagbladen in de veertiger jaren gebonden aan hun respectieve zuilen. Dat had onder andere te maken met de diepe ideologische breuklijnen die de Belgische samenleving karakteriseerden en die de intellectueel-kritische speelruimte voor journalisten ten zeerste beperkte. De meeste Vlaamse dagbladen waren toen dan ook nauwelijks verholen partijkranten. We vinden er dus partijvisies in terug. Daarnaast vertellen kranten iets over de meningen die hun lezerspubliek erop nahoudt: men kan aannemen dat de lezer *in globo* de opinie van zijn krant deelt. In dit kader moet de probleemstelling van ons onderzoek geplaatst worden: Hoe reageerde het werkelijke land in het verzuilde Vlaanderen op Mindszenty's veroordeling? Of nog: Hoe percipieerde de veelkleurige Vlaamse pers vernoemde episode uit de Koude Oorlog?

Ons onderzoek is gebaseerd op vijf Vlaamse dagbladen, die samen de voornaamste politiek-ideologische strekkingen vertegenwoordigden: *Volksgazet* (soc.), *Het Volk* (kat.), *De Standaard* (kat.), *Het Laatste Nieuws* (lib.) en *De Rode Vaan* (kom.). De katholieke pers wordt dus vertegenwoordigd door twee dagbladen. Dit, omdat die pers een - evident - leeuwendeel had in de verslaggeving inzake het proces Mindszenty, zodat het ons interessant leek om naast de ACV-gebonden krant *Het Volk*, de eerder onafhankelijke en intellectueel-kritische krant *De Standaard* te plaatsen. Hoewel onze studie zich beperkte tot Vlaanderen en de Vlaamse pers, kan men zich afvragen in hoeverre de resultaten relevant zijn voor België en de Belgische pers. Uit eerdere persstudies omtrent het thema Koude Oorlog is gebleken dat er tussen de Nederlandstalige en de Franstalige pers in

België geen fundamentele verschillen bestonden². De ideologische breuklijnen overlaptten dus de communautaire.

ONDERZOEKSRESULTATEN

Laten we nu even de resultaten van ons personderzoek belichten. Hetgeen bij het doornemen van de kranten meteen opviel, was het verschil in interesse dat de respektieve dagbladen voor het proces-Mindszenty betoonden. De verschillen speelden zich zowel op kwantitatief als kwalitatief vlak af; m.a.w. bepaalde kranten besteedden manifest meer artikels aan het thema dan andere, terwijl het ene dagblad zich veel meer bij het gebeuren betrokken voelde dan het andere. Veel interesse voor Mindszenty vindt men met name terug in de katolieke en kommunistische kranten; in de liberale en socialistische pers daarentegen komt de affaire-Mindszenty veel minder uitgesproken naar voren. Vooraleer we uitvoerig ingaan op de katolieke en kommunistische pers, willen we eerst even de situatie van de socialistische en liberale dagbladen schetsen.

De socialistische en liberale pers

In tegenstelling tot de alomtegenwoordigheid van Mindszenty in de kommunistische en de katolieke pers, vormde het proces voor de socialistische krant *Volksgazet* slechts randnieuws. De Hongaarse kardinaal haalde er nauwelijks de frontpagina en de regels die aan hem besteed werden, waren tot een minimum beperkt. De korte en droge berichtgeving werd slechts enkele malen afgewisseld met wat langere en iets boeiender artikels. Dit was meestal het geval wanneer Boedapest een of ander sensationeel bericht had doorgeseind: toen een geheim archief werd ontdekt, toen Mindszenty's bekentenis werd gepubliceerd of toen zijn ontsnapingsplan uitlekte³.

Voor *Volksgazet* had de kwestie-Mindszenty nochtans een ideale gelegenheid kunnen zijn om haar antikommunistische gevoelens bot te vieren. Sinds 1947 reeds nam deze socialistische krant - wellicht onder impuls van P.H. Spaak - een uitgesproken pro-Amerikaanse en anti-Russisch standpunt in, de USSR werd afgeschilderd als agressief en expansionistisch,

2 J.P. MOSSELMANS, *De Koude Oorlog in de Belgische dagbladpers. Vergelijkende Inhoudsanalyse van 7 Belgische Kranten*, onuitgeg. Licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1987. De resultaten van dit onderzoek werden verwerkt in het artikel van G. CANINI, «De Belgische dagbladpers en drie cruciale conflicten in de Belgische politiek (1945-1950)», in E. WITTE, J.C. BURGELMAN, P. STOUTHUYSEN (eds), *Tussen Restauratie en Vernieuwing. Aspecten van de Naoorlogse Belgische Politiek (1944-1950)*, Brussel, 1990, p. 328-351.

3 «Brieven uit geheim archief van Hongaars primaat bekend gemaakt» (*Volksgazet*, 1 januari 1949); «Sensatie in het proces Mindszenty» (*Idem*, 4 februari 1949); «Nieuwe 'spontane bekentenissen' in het Mindszenty-proces» (*Idem*, 5 februari 1949).

terwijl er over de VSA niets dan goed werd geschreven⁴. De reden waarom men het proces-Mindszenty niet heeft aangegrepen om de kommunisten in een slecht daglicht te stellen, lag hem in het feit dat Mindszenty kardinaal was. Bij de Belgische socialisten leefde er toen immers nog steeds een sterk antiklerikalisme, hetgeen het voor *Volksgazet* moeilijk maakte om de aartsbisschop als een antikommunistische held af te schilderen. Bovendien zou het in de verf zetten van Mindszenty's lot de Belgische kristen-demokraten ten zeerste ten goede komen; iets wat – in het vooruitzicht van de schoolstrijd – voor de socialisten weinig opportuun was. In de gegeven omstandigheden leek het aannemen van een ongeïnteresseerde houding *Volksgazet* de beste strategie.

Ook in de liberale krant *Het Laatste Nieuws* werd de arrestatie van de Hongaarse kardinaal slechts summier behandeld. Zelfs toen het «bezwarend» materiaal zich gedurende de maand januari tegen Mindszenty opstapelde, interesseerde het liberale dagblad zich slechts matig voor de kwestie. Pas toen het proces eenmaal van start ging, in februari, werd de zaak uitvoeriger besproken. De verslaggeving bleef echter steeds gekenmerkt door afstandelijkheid en nuchterheid, dit in tegenstelling tot de katholieke en kommunistische pers⁵.

Ook hier kan de beperkte aandacht voor het proces Mindszenty enigszins verklaard worden vanuit antiklerikalisme. Een akkuratere verklaring moet echter gezocht worden in de houding die de liberalen in het Oost-West konflikt aannamen. Hoewel de liberalen het kommunisme om meerdere redenen verafschuwden, riepen zij nooit op tot een kruistocht tegen dat kommunisme. Zij leken vooral gedreven door een sterk geloof in de (aantrekkings)kracht van het eigen, Westerse samenlevingsmodel – zoals dat toen in de VSA volop bloeide⁶. Blijkbaar waren zij ervan overtuigd dat de kommunistische maatschappijvisie zo verrot was dat ze op de duur vanzelf zou ineensinken. Vandaar wellicht dat *Het Laatste Nieuws* over het algemeen weinig aandacht besteedde aan het kommunisme.

De katholieke pers

Na deze beknopte situatieschets van de socialistische krant *Volksgazet* en van het liberale dagblad *Het Laatste Nieuws*, willen we nu even dieper ingaan op de katholieke kranten *Het Volk* en *De Standaard*.

4 R. CAMPE (e.a.), *Radioscopie de la Presse belge*, Verviers, 1975, p. 39-40; CANINI, «Dagbladpers», p. 346.

5 «Kardinaal Mindszenty van Hongarije aangehouden» (*Het Laatste Nieuws*, 28 december 1948); De artikels die in de loop van de maand januari in *Het Laatste Nieuws* verschenen, zijn meestal zeer kort.

6 CANINI, «Dagbladpers», p. 346-347; «De weg naar den vrede» (*Het Laatste Nieuws*, 4 april 1949); «In een verdeelde wereld. De nieuwe roeping van het liberalisme» (*Idem*, 9 april 1949); «De politieke toestand» (*Idem*, 18 april 1949).

Voor *De Standaard* noch voor *Het Volk* kwam de vervolging van kardinaal Mindszenty onverwacht ⁷. Reeds lang besepte men hoe benard de positie van de Kerk achter het IJzeren Gordijn was. Men stelde dat de kommunisten het in de eerste plaats op die katholieke Kerk gemunt hadden, omdat deze de enig overgebleven verzetshaard was. Verwijzend naar de grote invloed van de Kerk op de boerenbevolking in landen als Polen, Tsjechoslovakije of Hongarije, droomde men in *De Standaard* en *Het Volk* luidop dat dit katholiek verzet wel eens effectief zou kunnen zijn. In elk geval blaakten de katholieken van zelfvertrouwen: zij én zij alleen waren in staat het rode gevaar in te dammen ⁸. Met misprijzen keek *De Standaard* neer op de Belgische Socialistische Partij (BSP) en de Kommunistische Partij van België (KPB). De ijver die de KPB bij de repressie aan de dag legde, gold als een bewijs dat de Belgische kommunisten al even brutaal waren als hun Oosteuropese collega's. De afwezigheid van protest vanwege de BSP, tegen de coalities die de Italiaanse en Oostduitse socialisten met de kommunisten sloten, bewees dat die Belgische sociaal-demokraten al evenmin te vertrouwen waren.

Jozsef Mindszenty gold reeds vóór 28 december 1948 - de dag van zijn arrestatie - als zinnebeeld van het katholiek verzet tegen de rode dwingelandij ⁹. De kardinaal werd voorgesteld als een uiterst bekwaam Kerkleider, die een wel zeer voornaam doel nastreefde: de vrijwaring van het katholiek onderwijs. In juni 1948 verscheen in *Het Volk* een reeks artikelen over Mindszenty's verzet tegen de nationalizatie van de scholen in Hongarije. Daarbij werd duidelijk gesteld dat oppositie zoals Mindszenty die voerde niet zonder risico was: vele geestelijken waren al gearresteerd, anderen werden ter dood veroordeeld. Toch kon men slechts moeilijk geloven dat een lid van het *Consistorium Sacrum* eenzelfde lot zou kunnen beschoren zijn.

De uiteindelijke arrestatie van Mindszenty vormde dan ook frontpaginanieuws ¹⁰. De gebeurtenis werd in *De Standaard* zowel als in *Het Volk*

7 «Het communistische gevaar» (*De Standaard*, 10 februari 1948); «Kracht en zwakheid van Oost-Europa» (*Idem*, 15 maart 1948); «Geen verzet geduld» (*Het Volk*, 9 juni 1948); «Communisten drijven door bij nationalisatie der Hongaarse scholen. Kardinaal Mindszenty houdt ruggespraak met Vaticaan» (*Idem*, 16 juni 1948); «Kardinaal Mindszenty verdedigt hardnekkig het katholiek onderwijs in Hongarije» (*Idem*, 18 juni 1948); «Kardinaal Mindszenty tegenover Grotewohl» (*De Standaard*, 15 december 1948); «Onze katholieke broeders achter het IJzeren Gordijn» (*Idem*, 24 december 1948).

8 Dat katholiek zelfbewustzijn werd treffend uitgedrukt in *De Standaard* van 21 januari 1949: «Wij laten ons door de pochhalzen uit Moskou niet intimideren (...) Wij zijn op weg om de zenuwoorlog te winnen. Zij hebben zolang met de oorlog gedreigd, dat zij ons geen vrees meer kunnen aanjagen. Wij hebben vertrouwen in onszelf. In de triomf van onze zaak, niet alleen omdat zij rechtvaardig is, doch omdat zij weten dat wij de sterksten en de verstandigsten zijn. Wij zullen het IJzeren Gordijn doen wijken en de vrijheid van godsdienst en van mening herstellen in geheel Europa (...)». - Dat zelfvertrouwen bleek ook uit de vastenbrieven van kardinaal van Roey. Voor meer hierover, zie H. DEPRAETERE en J. DIERICKX, *De Koude Oorlog in België*, Berchem, 1985.

9 Zie voetnoot 7.

10 «De strijd tegen de Kerk in Hongarije. Kardinaal-Primaat Mindszenty gearresteerd» (*Het Volk*, 28 december 1948); «Aanhouding van een kardinaal» (*Ibidem*); «Kardinaal Minds-

breed uitgesmeerd. Beide kranten vonden in deze aanhouding de bevestiging van de verzetsrol die de katholieke Kerk in Oost-Europa speelde. De arrestatie was immers het gevolg van de kompromisloze oppositie die Mindszenty tegen het regime van Rakosi had gevoerd. Als directe aanleiding van het geëscaleerde konflikt werd de Hongaarse schoolkwestie aangewezen. Voor zijn rechten opkomend, was de kardinaal het slachtoffer geworden van een regime dat nog wreedaardiger was dan dat van de nazi's. In tegenstelling tot de kommunisten, hadden de nationaal-socialisten het immers nooit aangedurfd een Kerkelijk hoogwaardigheidsbekleder te arresteren. Deze vergelijking makend, vergat *De Standaard* er evenwel de verklaring aan toe te voegen. Deze moet gezocht worden in het algemeen-Kerkelijk kader: waar de pauselijke diplomatie gestreefd had naar een akkoord met de nazi's, stelde ze nu alles in het werk om een vergelijk met de kommunisten te vermijden. In de optiek van de kommunisten leek Kerkvervolgung dan ook de enig mogelijke uitkomst.

De Standaard bracht het geval Mindszenty meteen in verband met twee delicate problemen uit de Belgische politiek, nl. de schoolkwestie en de repressie. De verwijzing naar de binnenlandse schoolkwestie lag voor de hand. *De Standaard* lichtte bij deze gelegenheid haar houding terzake nog eens toe: Mindszenty voerde een rechtvaardige strijd, gezien het recht om onderwijs te organiseren niet de Staat als wel de Kerk toebehoort. De zaak Mindszenty werd eveneens gehanteerd als argument tegen de repressie en tegen de kommunisten als promotoren van «het feest van de haat»: «Wij leven in het verleden en koesteren onze oude haat, terwijl de kommunisten de toekomst voorbereiden, een toekomst van verdrukking en slavernij voor de witten zo goed als voor de zwarten. Zal de aanhouding van kardinaal Mindszenty de ogen eindelijk doen opengaan?»¹¹. *De Standaard* schoot hier – zoals steeds in het repressiedossier – zijn pijlen af op de KPB. De Belgische kommunisten werden niet alleen als brutaal afgeschilderd, ze werden ook als staatsgevaarlijk voorgesteld. *De Standaard* had het over «de vijand-in-de-vesting» op «de vijfde colonne van Stalin».

Na die eerste reacties, concentreerde de katholieke berichtgeving zich rond twee elementen: terwijl kardinaal Mindszenty steeds meer de allures aannam van een held of een heilige, werd het communisme steeds meer als des duivels voorgesteld. Deze twee aspecten waren reeds voor december 1948 aanwezig in *De Standaard* en in *Het Volk*; de arrestatie en het proces van Mindszenty accentueerden en konkretizeerden beide elementen.

zenty aangehouden» (*De Standaard*, 28 december 1948); «Bij de aanhouding van de Primate van Hongarije» (*Idem*, 29 december 1948).

11 «Wanneer zal men de communisten altijd en overal schuwen als de pest?» (*De Standaard*, 15 februari 1948); «Bij de aanhouding van de Primate van Hongarije» (*Idem*, 29 december 1949).

De zwartmaking van het communisme gebeurde doorheen de belichting van de Hongaarse justitie¹². *De Standaard* meende in de zaak-Mindszenty de showprocessen te herkennen die in de jaren '30, te Moskou, tegen bolsjevieken als Zinoviev en Kamenev werden gevoerd¹³; Stalin had blijkbaar zijn «know-how» terzake aan Rakosi doorgespeeld. Daarmee was Moskous rol echter niet uitgespeeld, zo meenden zowel *De Standaard* als *Het Volk*. Moskou werd immers aangewezen als de eigenlijke bron van Mindszenty's leed. Via het *Kominform* had Stalin de Hongaarse kommunisten onder druk gezet om Mindszenty uit te schakelen. Rakosi zou hier met tegenzin aan toegegeven hebben, bewust als hij was van de kracht van de Kerk in Hongarije¹⁴. Wat het *Kominform* uiteindelijk nastreefde, was - aldus de katolieke pers - de uitschakeling van de Kerk in haar geheel. Vooral *Het Volk* hamerde in dit verband op de steeds omvangrijker Kerkvervolging in Oost-Europa.

Het schrikbeeld van de kommunistische justitie vormde meteen een voornaam element in de sakralisering van Mindszenty. Het beeld van Mindszenty als moderne martelaar en heilige werd vooral gepromoot door de *Osservatore Romano*, de spreekbuis van het Vaticaan en met betrekking tot de zaak Mindszenty zowat de voornaamste informatiebron voor de niet-kommunistische pers in het Westen¹⁵.

Voor dat Vaticaan was de kwestie Mindszenty trouwens niet zonder betekenis. Zij zou immers - aldus Philippe Chenaux - een belangrijke rol spelen bij «de officiële intrede van de katolieke Kerk in de Koude Oorlog»¹⁶. Lange tijd was de Oost-West tegenstelling de Kerk ontgaan. Dat bleek onder andere uit de hernieuwde toenadering die na de oorlog tussen het Vaticaan en het verslagen Duitsland tot stand kwam. Aanvankelijk stond deze volledig in het teken van het herstel van de universele broederlijkheid van de Kerk in Christus. Die Rooms-Duitse toenadering was dus in essentie spiritueel. Pas wanneer de Oost-West-spanningen gevoelig toenamen - vanaf 1947-48 - ging de Kerk zich voor internationale problemen interesseren en werd het katolieke optreden in Duitsland expliciet in het licht van de Westerse solidariteit geplaatst. Dit betekende echter niet dat paus Pius XII reeds bepaald had welke positie zijn Kerk in het spanningsveld tussen Moskou en Washington zou innemen. Een resolute stellingname was voor Pius XII immers vrij problematisch: het was evident dat de verdediging van de kristelijke beschaving een alliantie met de VSA

12 «De 'bekentenissen' van kardinaal Mindszenty, ticht op communistische methoden» (*Het Volk*, 17 januari 1949); «Kardinaal Mindszenty gedurende 82 uur ondervraagd» (*Idem*, 22 januari 1949); «Zo werd Mgr. Mindszenty ondervraagd!» (*De Standaard*, 23 januari 1949); «De misdaad is voltrokken» (*Het Volk*, 9 februari 1949).

13 «Bij de 'bekentenissen' van kardinaal Mindszenty» (*De Standaard*, 6 februari 1949).

14 «Arrestatie van de kerkvorst begin offensief tegen de Kerk» (*Het Volk*, 31 december 1948); «De conferentie te Boedapest uitgesteld» (*De Standaard*, 10 januari 1949).

15 «De aanhouding van kardinaal Mindszenty» (*Het Volk*, 3 januari 1949); «Een brief van de kardinaal» (*De Standaard*, 8 januari 1949); «Fantastische verklaringen te Boedapest» (*Het Volk*, 29 december 1948); «Wereldopinie veroordeelt rechters kardinaal Mindszenty» (*Idem*, 7 februari 1949); «Een schandelijk proces» (*De Standaard*, 9 februari 1949).

16 P. CHENAUX, *Europe vaticane*, p. 39-43 en 277-290.

vereiste; dit hield echter het gevaar in van een te verregaande solidariteit met het Amerikaanse materialisme en dus van een aantasting van het universele kristendom. De brutale aanslag op de rechten van de Kerk, die de veroordeling van Mindszenty vormde, nam echter alle twijfel bij Pius XII weg: voortaan zou de Kerk het atlantisme expliciet promoten en zou zij vastberaden oproepen tot blokvorming tegen het goddeloze kommunisme.

In de Vlaamse katholieke pers was daar weinig van te merken: *De Standaard* en *Het Volk* waren reeds voor het proces uitgesproken pro-Amerikaans¹⁷. Belangrijk was evenwel dat de verslaggeving van zowel *De Standaard* als *Het Volk* zeer emotioneel geladen was. De betrokkenheid waarmee de katholieke pers de zaak Mindszenty benaderde, was ongetwijfeld ook terug te vinden op de kansel of in de katholieke scholen. Aldus werden de gelovigen via verschillende kanalen rond de «heilige» Mindszenty verenigd in een antikommunistisch verbond. De Hongaarse kardinaal groeide uit tot een centrale figuur waarrond de - in het Westen - talrijke, verontwaardigde katholieken konden gemobiliseerd worden. Getuigen hiervan zijn de antikommunistische Mindszenty-manifestaties die, onder katholiek impuls, gehouden werden in binnen- en buitenland. Zo vond er op 24 februari 1949 in Brussel een grootse Mindszenty-betoging plaats, op initiatief van het Leuvense Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond. Zowat 4000 studenten stapten mee in een optocht die begon aan het Noordstation en eindigde voor het Justitiepaleis. De woelige manifestatie liep uit de hand toen de studenten het hoofdkwartier van de Kommunistische Partij van België, in de Stalingradlaan, voorbijliepen. Volgens *Het Volk* werden de joelende en fluitende studenten toen vanuit het «rode huis» met inktpotten bekogeld. Het gevolg was een mini-veldslag waarbij de manifestanten, gewapend met stenen en stokken, al de vensters van het KPB-huis aan diggelen sloegen. De dag nadien blokletterde *De Rode Vaan* - die de verantwoordelijkheid voor de herrie volledig bij de studenten legde: «Fascistisch gespuis in actie». *Volksgazet* kondigde het incident aan onder de titel: «Mindszenty fureur te Brussel». Het voorval typeerde de opwinding die de veroordeling van de kardinaal teweegbracht. Enkele dagen eerder, op zondag 20 februari, had trouwens ook het Belgische episcopaat de gelovigen via een nationale gebedsdag rond Mindszenty gemobiliseerd. In het buitenland werd vooral de stem van de New-Yorkse aartsbisschop Spellman gehoord: deze riep de Amerikanen op hun land in ijltempo van alle kommunistische smet te zuiveren; een jaar later zou McCarthy zijn eerste grote «suksessen» kennen¹⁸.

We menen dan ook dat - altans voor wat de katholieken betreft - het belang van het proces-Mindszenty niet zozeer ligt in een hertekening van het vijandbeeld, als wel in de creatie van een martelaar waarop elke

17 «Wat willen, wat kunnen de Russen?» (*De Standaard*, 2 februari 1948); «Een sterk Westen» (*Het Volk*, 20 mei 1948); «Een monument van onbeschaamdheid» (*De Standaard*, 2 februari 1949); «Verklaring» (*Het Volk*, 8 februari 1949).

18 «Maandag Geheim Consistorie» (*Het Volk*, 10 februari 1949); «Na de veroordeling van Kardinaal Mindszenty» (*De Standaard*, 12 februari 1949); «Betoging die kalm begint en woelig eindigt.» (*Het Volk*, 29 februari 1949).

gelovige zijn antikommunistische gevoelens kon projekeren. Op die manier raakten de katolieken ongetwijfeld meer dan ooit bij de Koude Oorlog betrokken.

De kommunistische pers

De kommunistische krant *De Rode Vaan* oriënteerde zich, net zoals de KPB waarvan zij de spreekbuis vormde, heel sterk op Moskou: alles wat vanuit Moskou bericht werd, aanvaardde de krant als een onaantastbare waarheid; een zekere kritische ingesteldheid ten aanzien van hetgeen Stalin en zijn Oosteuropese bondgenoten zeiden, was totaal afwezig. Dit gold zowel voor de verslaggeving in het algemeen als voor deze met betrekking tot de zaak-Mindszenty. *De Rode Vaan* zou voor het proces Mindszenty steeds de officiële, Hongaarse berichtgeving overnemen - meestal vrij letterlijk, vaak zonder expliciete bronvermelding en steeds zonder enige kritische commentaar. *De Rode Vaan* nam aldus een standpunt in dat volledig tegengesteld was aan dat van *De Standaard* of *Het Volk*; de inhoudelijke verschillen tussen de kommunistische en de katolieke pers waren navenant: terwijl de katholieke verslaggeving zich concentreerde op de zwartmaking van het kommunisme en de sakralisering van Mindszenty, legde de *De Rode Vaan* zich toe op de verheerlijking van het kommunisme en de demonisering van Mindszenty.

Reeds van bij de aankondiging van Mindszenty's arrestatie, werd de toon van de kommunistische berichtgeving gezet ¹⁹. In *De Rode Vaan* van 28 december 1948 werd heel uitdrukkelijk gesteld dat de aanhouding van de kardinaal niets te maken had met godsdienstvervolging. Mindszenty werd niet gearresteerd als gelovige, maar wel als opposant. De aartsbischop van Veszprém werd verweten dat hij zijn geestelijke rol had ingeruild voor het leiderschap van de «reaktie». In het kommunistische woordgebruik werd hiermee het bondgenootschap van kapitalisten, imperialisten en - in het feodale Hongarije - grootgrondbezitters aangeduid. De reaktionairen werden beschouwd als de vijanden van het Hongaarse volk, waarvoor de kommunisten onder leiding van Rakosi opkwamen. Mindszenty was volgens *De Rode Vaan* totaal vervreemd van zijn volk. Onder de katolieke Hongaren zou een omvangrijke protestbeweging ontstaan zijn tegen het reaktionaire optreden van de kardinaal. Mindszenty had zich immers, ten onrechte, heftig verzet tegen de agrarische hervormingen en tegen de nationalisatie van het onderwijs.

Hoewel *De Rode Vaan* na 28 december het isolement van Mindszenty ten aanzien van zijn volk en zijn Kerk bleef aksentueren, legde de krant zich voornamelijk toe op de konkretisering van het reaktionaire milieu waartoe de kardinaal behoorde. Aanvankelijk beperkte de kommunistische krant zich in dit verband tot een analyse van wie in het zogenaamde anti-

19 «Kardinaal Mindszenty, van hoogverraad tegen de Hongaarse Republiek beschuldigd, aangehouden» (*De Rode Vaan*, 28 december 1948).

demokratische complot betrokken was. Twee elementen die in de katholieke pers eerder onopvallend aanwezig waren, springen hierbij in het oog: het aandeel van de Mechelse aartsbisschop, kardinaal Van Roey, en de inbreng van de Truman-administratie²⁰. Van Roey fungeerde als contactpersoon tussen Mindszenty en Otto von Habsburg; de Amerikaanse regering trad op als promotor van de samenzwering. Hiermee reikte *De Rode Vaan* zijn lezerspubliek twee herkenningpunten aan waarmee het de tot dan toe onbekende Mindszenty kon identificeren. Meteen werd het binnenlandse vijandbeeld aangescherpt: de zaak Mindszenty en Van Roey's aandeel daarin, brachten de Belgische katholieken in verlegenheid, aldus *De Rode Vaan*, hetgeen bewees dat zij zich bewust waren van hun betrokkenheid in de kwestie.

Naarmate de «bezwarende documenten» zich tegen Mindszenty opstapelden, ontdekte *De Rode Vaan* een internationaal antikommunistisch spionagenetwerk, waarin Mindszenty als vertegenwoordiger van het Vaticaan een actieve rol had gespeeld²¹. Tegenover het hoogverraad van de kardinaal-aartsbisschop werd de grootsheid van de Hongaarse justitie en dus van het regime van Rakosi geplaatst. De geruchten van foltering, vervalste bewijsstukken, leugenachtige verklaringen, misleidende perscommuniqué's, enz. werden met klem ontkent. *De Rode Vaan* was er rotsvast van overtuigd dat de zaak-Mindszenty in alle eerlijkheid verlopen was en dat er dan ook geen sprake kon zijn van een politiek of antiklerikaal proces²².

De konklusie hier is vrij evident: de verslaggeving van *De Rode Vaan* vormt de antipode van de berichtgeving van *De Standaard* of *Het Volk*. Het vlijmscherpe ideologisch antagonisme tussen kommunisten en katholieken produceerde een als het ware schizofrene Mindszenty: heldhaftig Kerkleider aan de ene kant, misdadig samenzweerder aan de andere.

BESLUIT

De aanhouding, het proces en de veroordeling van kardinaal-aartsbisschop Jozsef Mindszenty wijzigden het vijandbeeld dat de kommunistische respektievelijk niet-kommunistische pers in Vlaanderen cultiveerde, nauwelijks. Voor de katholieken waren en bleven de kommunisten agressieve en goddeloze materialisten; in de ogen van de liberalen bleven zij dwingelanden die elke vorm van vrijheid doden; voor de socialistten waren en bleven de kommunisten genadeloze diktators waarmee zij absoluut niets te maken

20 «Kardinaal Mindszenty en zijn medeplichtigen bekennen hun misdaden tegen de Hongaarse Republiek» (*De Rode Vaan*, 29 december 1948); «Zo, zo Monseigneur! Gij ook?» (*Idem*, 30 december 1948); «Wat ge nu zegt Monseigneur?» (*Idem*, 31 december 1948).

21 «Het complot tegen de Hongaarse democratie» (*De Rode Vaan*, 15 januari 1949); «Als kardinaal Speelman het zelf zegt...» (*Idem*, 8 februari 1949); «Is Mindszenty (...) is Franco (...) het geloof?» (*Idem*, 14 februari 1949).

22 «Na de veroordeling van Mindszenty» (*De Rode Vaan*, 10 februari 1949).

wilden hebben; de kommunisten zelf tenslotte bleven eenieder die hen niet volgde als verknochte anti-demokraat beschouwen. Er werden de tegenstander geen nieuwe kenmerken toegeschreven. In die zin «verrijkte» het proces-Mindszenty het vijandbeeld niet; er kon hoogstens sprake zijn van een intensivering van reeds bestaande opvattingen. Dit is ongetwijfeld het voornaamste besluit dat we uit onze vergelijkende persstudie kunnen trekken.

Deze konklusie roept evenwel de vraag op waarom kranten als *De Standaard*, *Het Volk* of *De Rode Vaan* zoveel aandacht besteedden aan een zaak die in wezen toch niets nieuws bracht. In de katolieke pers speelden hier meerdere elementen in mee. Voor de katolieken bracht het proces van de Hongaarse kardinaal namelijk wél iets nieuws. Mindszenty behoorde niet tot dat leger van anonieme priesters die achter het IJzeren Gordijn werden opgepakt en van de ene op de andere dag uit de geschiedenis verdwenen. De katolieken in Vlaanderen kenden Mindszenty; zij kenden hem niet alleen van naam, maar zij wisten ook dat de aartsbischop een bekwaam prelaat was die de Kerkelijke belangen met volle overgave verdedigde. De vertrouwdeheid van de katolieke pers met de figuur van Mindszenty biedt een verklaring voor de enorme aandacht die aan de zaak werd besteed: mensen reageren nu eenmaal heftig op gebeurtenissen die zich in hun eigen leefwereld afspelen. Belangrijk is ook dat het lot van de kardinaal de «rode brutaliteit» als nooit te voren konkretiseerde. Deze konkretisering was nieuw: nooit had men een zo levendig beeld gehad van de Kerkvervolgingen die door de Oosteuropese Volksdemokratieën georganiseerd werden. Aldus werd het bestaand vijandbeeld voor de katolieken scherper gesteld. Hiervan maakte de Kerk - bewust of onbewust - meteen gebruik: Hoe kon men de gelovigen beter mobiliseren voor de boodschap van de encycliek *Divini Redemptoris*, dan hen het konkrete lot van martelaar Mindszenty te tonen? Deze overweging vormt samen met de - evidente - verontwaardiging die het hele gebeuren veroorzaakte, ongetwijfeld de voornaamste verklaring voor de alomtegenwoordigheid van de kardinaal in de katolieke pers.

De kommunistische aandacht voor deze kwestie heeft naar onze mening een dubbele basis. Ten eerste bevestigde het proces - in de ogen van de kommunisten - het vermoeden van een internationaal anti-demokratisch complot. Indien men de officiële Hongaarse berichtgeving kritiekloos slikte - zoals de KPB en *De Rode Vaan* dat deden -, kwam men inderdaad zonder enige moeite bij die samenzweringsthesis. Vandaar de drang om de hele affaire dik in de verf te zetten. Ten tweede dwong de agressieve verslaggeving van niet-kommunistische kranten *De Rode Vaan* blijkbaar in de rol van apoloog van de Hongaarse regering. Aldus werd de rode berichtgeving tegelijk een vurig pleidooi en een bijtend rekwisitoor respectievelijk voor het Hongaarse optreden en tegen Mindszenty's aktie.

Volksgazet en *Het Laatste Nieuws* verschilden in twee opzichten van de katolieke en kommunistische dagbladen: het proces-Mindszenty kreeg er heel wat minder aandacht en beide kranten voelden zich nauwelijks bij de gebeurtenis betrokken. Volksgazet hield zich «om strategische redenen»

op de vlakte. Het Laatste Nieuws van zijn kant meende dat de liberale gedachte het best gediend was met een sobere en nuchtere aanpak van de kwestie. Zodoende viel er over de socialistische en liberale verslaggeving relatief weinig te vertellen.

Een homogeen beeld over de zaak vinden we in de bestudeerde kranten niet terug. Integendeel, op basis van de respectieve ideologische en partijpolitieke achtergronden, bracht elk dagblad zijn eigen visie op Waarheid en Dichtung in de kwestie-Mindszenty. Bij de katholieke en de kommunistische pers gaf die visie een opwindend en boeiend resultaat: bij de liberale en socialistische kranten bleef het produkt lauw en droog. Mindszenty heeft dus slechts een deel van de Vlaamse pers - en wellicht dan ook maar een deel van het werkelijke land in Vlaanderen - beroerd.